

در بخشهای دیگر نیز مباحث بسیار مفید و قابل بحث و فحسی آمده است که مجال ذکر آنها نیست - حسن ختام را دو بیت از ابیات ادیب بیضائی کاشانی را در زیر می آوریم و توفیق مؤلف محترم را از خدا می خواهیم .

ای کشور فضل و فن ، ای خطه عز و شان

کاشانه هشیاری ، معروف جهان کاشان

موسیقی و ذوق شعر ، فقه و ادب و حکمت

مانند گل وحشی در بوم و برت رویان

۱۰۱

۹ - قابوس نامه

به اهتمام و تصحیح دکتر غلامحسین یوسفی

شماره ۳۴ متون فارسی از انتشارات بنکاه ترجمه و نشر کتاب

در قدیم اخلاق را جزو فلسفه یا حکمت به شمار می آوردند . حکمت به قول ابن سینا به دو شاخه نظری و عملی تقسیم می شد . حکمت نظری عبارت بود از اسفل یا طبیعی و اوسط یا ریاضی و اعلی یا الهی زیرا بر حسب شرف موضوع ، طبیعیات شامل مباحثی بود که در درجه فروتر قرار داشت و الهیات علم برین بود و ریاضیات که در بین این دو بود ، حد میانه را داشت . و حکمت عملی اخلاق و تدبیر منزل و سیاست مدن را در بر می گرفت (مقدمه عثمان محمد امین بر احصاء المعلوم فارابی چاپ ۱۹۳۱ مصر) . در فلسفه جدید اخلاق یا اتیک **Ethique** جزو علوم انسانی یا اخلاقی شمرده می شود . این دسته از علوم که در برابر علوم طبیعی - علمی که از همه موجودات عالم بحث می کنند - قرار دارد موضوعشان خود انسان است . و علم اخلاق را به مناسبت این که از خود انسان بحث می کند نه از روابط او با هموعان یا سرگذشت او ، جزو علوم اخلاقی خاص بشمار می آورند (مبانی فلسفه آقای دکتر سیاسی چاپ دوم ص ۳۱۵) .

به تعبیری دیگر اخلاق علم دستوری است زیرا هدف اخلاق اینست که برای زندگی انسان دستور معین کند و به همین جهت اخلاق را جزو علوم دستوری **Formelle** نیز به حساب آورده اند .

در هر حال اخلاق علم تکالیف است و این تکالیف یا دستورها به شکلی است که انسان خود را ملزم به رعایت آنها احساس می کند و با انجام یا رعایت آنها خود را سر بلند و شریف می بیند و در مقابل دلش می خواهد به اصل کلی تری که همه این قوانین اخلاقی از آن جدا

شده است برسد. اینست که اخلاق به دوشاخه عملی و نظری تقسیم می‌شود. اخلاق نظری موضوعش تکلیف مطلق یا همان اصل کلی اخلاقی است که در قدیم به آن خیر مطلق می‌گفتند ولی اخلاق عملی از تکالیف مختلف بحث می‌کند یا به عبارت دیگر از آنچه انسان باید بکند و نکند (ایضاً ص ۳۱۹).

نکته شایان توجه اینست که در فایده یا ضرر اخلاق و به عبارت دیگر در ارزش اخلاق بحث است مخصوصاً با پیدا شدن مکتب شک و نظریه ارزشها **Valeurs** این سؤال پیش آمده است که آیا واقعاً اخلاق مفید و مبربخش است و پایه‌ای دارد یا قرار دادی و زائیده علل و منافع و نظرهای شخصی است؟. در این زمینه مانند هر موضوع دیگر فلسفی، عقاید مختلف است. بعضی جنبه منفی قضیه را گرفته‌اند و گفته‌اند اخلاق مثل داروی مخدری است که نیروی ابتکار را از کار باز می‌دارد!

نیچه آلمانی اخلاق را حربه‌ای می‌داند که طبقات پست برای مقاومت در برابر طبقه عالی بوجود آورده‌اند (مبانی فلسفه ص ۳۱۹). پاسکال می‌گوید اخلاق واقعی به اخلاق عملی می‌خندد زیرا اخلاق قاعده ندارد و به تدریج پیدا شده است (ایضاً ص ۲۲۱). در این جا مجال بحث در باره این عقاید و مذاهب مختلف اخلاقی نیست ولی آنچه مسلم است انسان وجدان خلقی **Conscience morale** دارد و از کردن کار خوب احساس لذت و آرامش خاطر می‌کند و هر گاه مرتکب عمل زشت و ناپسندی بشود - ولو که کسی نفهمد و چیزی به او نگویند - ناراحت و شرمگین می‌شود.

نیاکان ما به مسائل اخلاقی و ادب و تربیت علاقه بسیار داشته‌اند و حتی در دوره‌هایی که بیشتر اقوام اسیر جهل و نادانی و زشتی و تباهی بوده‌اند به داشتن صفات پسندیده اخلاقی و نجابت و سجایا و ملکات پسندیده مشهور بوده‌اند (تاریخ تمدن آقای دکتر مجیر شیبانی

ص ۱۲۵).
بعدها هم که دین مبین اسلام چراغی فراراه ایرانیان پاك گهر قرار داد تمالیم عالیة اسلامی مؤید مکارم اخلاقی شد و در نتیجه گویندگان و نویسندگان ایرانی به صورتهای مختلف گوهر اخلاق را در آثار خود منجلی کردند. شاید نتوان تمام کتابهایی که در باره اخلاق نوشته شده است احصاء کرد اما آنچه مسلم است کمتر کتاب و یا دیوان شعری را می‌توان یافت که در آن به مناسبتی سخن از اخلاق نرفته باشد و نکته‌ای یا شعری اخلاقی نداشته باشد.

دانشمند گرامی آقای محمد تقی دانش پزوه که به کار و نشر کتابهای اخلاقی اهتمامی دارند فهرستی ترتیب داده اند که ۱۴۶ کتاب اخلاق فارسی در آن معرفی شده است (نشریه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران - دفتر نخستین ص ۲۲۷-۲۱۱).

اشکال مقدری که به این نوع کتابها وارد می شود اینست که چون قواعد اخلاقی قرار دادی و تابع زمان و مکان هستند به تدریج ارزش خود را یا به کلی از دست می دهند و یا کم ارزش می شوند به خصوص اگر جنبه منطقی آنها ضعیف شود و به صورت آداب و سنن در بیاید چنان که در بیشتر کتابهای اخلاق فارسی هست.

يك وقتی اگر کسی با سربرهنه در مجلسی وارد می شد عیب بود و حالا با کلاه در زیر سقف بودن بد است. یا آن دستورهایی که اخلاقیون قدیم تحت عنوان آداب می داده اند حالا معلوم نیست به قوت خود باقی باشد و در مثل بشود مثل زمان مؤلف قابوس نامه یا اخلاق ناصری در مجالس ظاهر شد و با مردم نشست و برخاست کرد و یا از راهی که او نشان داده به مقام و منصب رسید. خوشبختانه در کتابهای قدیم اخلاق که به زبان فارسی نوشته شده مزایای دیگری نیز هست که گذشت زمان لمعان و قیمت آنها را بیشتر کرده است. لغات و ترکیبات، اشعار و داستانها و نکات دستوری و ادبی در این کتابها فراوان است و نقصی که از کم ارزش شدن موضوع آنها احیاناً پیدا شده است جبران می کند.

یکی از کتابهای خوب اخلاق که تالیف آن در سال ۴۷۵ هجری آغاز شده قابوس نامه است. قابوس نامه کتابی است در اخلاق عملی که به زبان فارسی اصیل نوشته شده است و اگر چه مؤلف آن را برای راهنمایی پسرش نوشته است، نفع عام دارد و برای همگان می تواند راهنما و آموزنده باشد. این کتاب مفید و پر ارزش چنان که آقای دکتر یوسفی استاد محترم دانشکده ادبیات مشهد در «مقدمه مصحح» متذکر شده اند بارها چاپ شده است (صص ۴-۲۳). هر يك از این چاپها مزایا و فوایدی دارد اما چاپ اخیر و پیراسته ای که باهمت و الای دوست دانشمند و خلیق ما نشر شده بر همه آنها سر است. استاد یوسفی برای تهیه متن این کتاب غیر از نسخه های چاپی ایران و خارج (ص ۴۴) از پنج نسخه خطی نفیس استفاده کرده اند: ۱- نسخه مورخ ۵-۶۲۴ ترکیه ۲- نسخه مورخ ۷۱۹ لیدن ۳- نسخه مورخ ۷۵۰ که مرحوم سعید نفیسی از آن در چاپ قابوس نامه استفاده کرده بوده است ۴- نسخه مورخ ۸۶۱ لندن ۵- نسخه مورخ ۸۷۹ پاریس.

روش تصحیح همان روش علمی و انتقادی است که امروز در تصحیح متون قدیم بکار می رود: نسخه اقدم را اساس گرفتن و سایر نسخه ها را در حاشیه آوردن و در موارد لازم بین نسخه بدلهای سنجش و مقایسه کردن و ذکر نظرها و آراء و استنباطها و توضیحات لازم در تعلیقات. متن کتاب ۲۶۴ صفحه است و تعلیقات ۲۱۷ صفحه به اضافه مقدمه ای در شرح کار و کیفیت تصحیح و خصوصیات نسخه های خطی و دیگر نکات لازم (۵۱ صفحه) با ترجمه تحقیق استاد یار شاطر راجع به نسخه کاپوس نامه فرای (صص ۵۳-۶۰). در تعلیقات که محصول تتبع و مطالعه

دوست‌دانشمندماست صدها نکته خواندنی و پرارزش از مباحث لغوی و زبان‌شناسی گرفته تا مطالب تاریخی و جغرافیایی و نقل اقوال و آراء بزرگان و محققان بچشم می‌خورد و خواننده را لذت و تمتع می‌بخشد. کتاب هشت فهرست دارد: لغات (ص ۴۸۷)، آیات و عبارتهای عربی (ص ۵۳۱) اشعار فارسی (ص ۵۳۴)، امثال و حکم (ص ۵۳۸)، اشخاص (ص ۵۴۸)، کتابها و رساله‌ها (ص ۵۶۶)، اماکن (ص ۵۸۲)، مآخذ فارسی (ص ۵۸۹) و فرنگی (ص ۶۰۲).

از مزایای این کتاب نفاست چاپ و اهتمام در غلط‌گیری آن است و در عین حال از صفحه ۶۰۵ تا ۶۰۸ تصحیحات و اضافات، بر کمال آن می‌افزاید.

آنچه می‌توان گفت اینست آقای دکتر یوسفی از مفاخر خراسان و عاشق کار و خدمت به زبان و ادب فارسی است و تا کسی خود اهل کتاب و چنین کارها نباشد نمی‌تواند به ارزش و اهمیت خدمتی که ایشان کرده‌اند پی ببرد. تردید نیست این همه دقت و تتبع به قیمت ازدست دادن بهترین ایام عمر عزیز و شب‌زنده‌داریها و تهجد‌ها و بی‌نیازی‌ها تمام می‌شود و این همه در این روزگار که بیشتر وقتها در گرد آوردن مال و احراز مقام می‌گذرد دیرباب و قابل ستایش است. برای دوست ارجمند توفیق در خدماتی از این قبیل و سعادت و سلامت مسألت و خوانندگان محترم را به استفاده و استفاضه از این اثر نفیس توصیه می‌کنیم.

این نکته نیز ناگفته نماند که همه دوستان کتاب و زبان فارسی باید خدمت‌بنگاه ترجمه و نشر کتاب را که با توجه و عنایت خاصه شاهنشاه آریا مهر بنیان گرفته مفتنم و در خور تقدیر بشمارند، به‌ویژه که کتابهای این بنگاه بر اثر کوشش و مراقبت اولیای امور و گردانندگان آن به بهترین صورتی زبور طبع می‌گیرد.

ت. ب.

۱۰- انجمن خدام القرآن کراچی سلور جو بلی نمبر

این مجموعه به مناسبت بیست و پنجمین سال تاسیس انجمن خدام القرآن کراچی پاکستان چاپ و نشر شده است. مقالات این مجموعه در زمینه قرآن و زندگی ائمه اطهار و معارف اسلامی است. مخصوصاً در باره اهمیت و مزایای تشیع و توضیح راجع به اصول دین و مذهب و احکام مقالات قابل استفاده‌ای دارد.

مجموعه به زبان گجراتی (زبان محلی) تنظیم شده و بعضی از مقالات آن به